

Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin), Hazırlayan Mesut Aydın, İstanbul 2007, I-CXLIX+1-843 (metin)+845-924 (dizin)+Basma nüshalardan seçilmiş tam bir nüsha ve yazmalardan örnekler içeren CD.

Arşiv belgeleri hiç şüphesiz tarihçiler için önemli kaynaklardır, bu tartışılmaz. Bir tarihçi belgelerle kesin tespitlere varabilir. Ancak çağdaş eserler belgelerin bırakacağı boşlukları doldurur, bu da münakaşa götürmez. Bu eserler devrin fikri, sosyal ve kültürel görünümünü ortaya koyar. Bunun yanında vüzerânın, ümerânın ve ulemânın biyografisi bu eserlerin değerini artırır. Bir ordunun hareketi, harp safahatı ve savaşla ilgili çeşitli konular yine bu eserlerde bulunabilir. Vak'anüvislik müessesesinin faaliyete geçmesiyle, tarih yazıcılığı önemli merhaleler katetmiş, kısa zamanda olgunluk çağına ulaşmıştır. Elimizdeki eser bu çağın içindedir. Subhî Mehmed Efendi, hâceganlık rütbesini kazanıp sergi nazırı iken vak'anüvis tayin olunmuştur (H. 1152). Onun bu eseri 1152 (1739) -1156 (1744) yıllarını ihtiva etmektedir.

Subhî kendisinden önceki vak'anüvislerden olup da 1143-1144 vak'alarını yazan Sâmî ile 1145-1148 vak'alarını kaydeden Şâkir Efendilerin yazdıklarını ve Râmî Paşazâde Re'fet Bey'in zeyillerini gözden geçirmek ve bir bütün haline getirmek işini üzerine aldı. Böylece takriben on dört yıllık bir olaylar silsilesi Subhî'nin elinden çıkmış oldu. Elimizdeki eser ile 18 Rebülevvel 1143-24 Zilhicce 1156 (1 Ekim 1730-8 Şubat 1744) tarihleri arası olayları geniş bir şekilde araştırmacıların istifadesine sunulmuş oluyor. Böylece eser I. Mahmud'un cülûsu ve öncesi meydana gelen olaylar ile başlayıp, Dâmâd Râtip Ahmed Paşa'nın Kapudan-ı Deryâ tayin edilip hil'at giymesi haberi ile son buluyor (8 Şubat 1744). Sâmî, Şâkir, Subhî Tarihi diye anılan bu eser, Vak'anüvis Vâsif Efendi'nin Beylikçi Râşid Efendi ile tekrar faaliyete geçirmeye muvaffak olduğu matbaada basılan ilk eser olmuştur (1784). Ancak o devrin imkânları ile ciddi araştırmalar yapılmadan, belki de tesadüfen seçilen bir yazmadan basılan eserin kullanımı zordur. Zira tekniği kötü bir baskı, kırk-dökük harfler, eksiklikler ve düzensizlikler, ayrıca dizin ihtiyacı bu eserin tekrar ele alınmasını gerektiriyordu. Yayınlayanın araştırmalarına rağmen müellif nüshasının henüz bulunamadığı anlaşılıyor. Bu yüzden ehven-i şer kabilinden matbu nüshalar tercih edilmek zorunda kalmıştır. Bunların da ifade edildiği gibi- kötü baskısı yüzünden (CXXVIII-CXXXI) eserin satışı dahi yapılamamıştır (CXXV).

Elimizdeki *Subhî Tarihi* müellifin hayatta iken düzenlendiği tahmin olunan iki muteber nüsha ve muahhar bir nüsha ile iki farklı basma nüsha karşılaştırması ile gerçekleştirilmiştir. Farklar sayfa altlarında gösterilmiştir. Sâmî ve Şâkir Tarihlerini derleyip toparlayan Subhî olmuştur. Esasında Vak'anüvis Sâmî 1730-1734 yılları hadiselerini kaleme almış, ancak dağınık bir vaziyette bırakmıştır. Subhî bunları düzenlerken yayınlayanın tespitlerine göre tasarrufta bulunup, bazı bahisleri hafzetmiştir, yani çıkarmıştır (bk. LII-LIII). Yayınlayan bu çıkarılan bahisleri yerlerine ve farkları dipnotlara yerleştirmesi yararlı olmuştur. Subhî aynı uygulamayı Şâkir'in eserinde de yapmış, ancak yayınlayan bu bahisleri de ilgili bölümlere ve farkları dipnotlara yerleştirmiştir. Yayınlayan, Subhî'nin diğer eserlerini de tenkit süzgecinden geçirerek, bunların *Subhî Tarihi*'nin bir parçası hüviyetinde olduğunu ve derleme şeklinde meydana getirildiğini ortaya koymuştur (LXVIII-LXXVI).

Diğer taraftan girişte "eserin telif sebebi" başlığı altında, Subhî'den naklen vak'anüvislerin nelere dikkat etmesi gerektiği, gelecek nesillerin olaylardan ders ve ibret alacak şekilde anlatılmasının lüzumu ortaya konmuştur. Bundan sonra "eserin muhtevâsı", "müellifin tarihçilik anlayışı", "eserin dili ve üslubu", "eserin kaleme alınmış safhaları ve telif süreci", "eserin yazılı ve sözlü kaynakları", "eserin bir tarih kaynağı olarak sıhhat ve değeri" ve "eserin tesirleri" adlı başlıklarla araştırmacıya yardımcı olunmuştur. Yine girişte yer alan "Bir kitabın hikâyesi" adlı bahiste, faaliyeti inkıtâ'a uğramış bulunan Dârü't-

tuba'a'nın ihyası için çalışmalar ve *Sâmi-Şâkir* ve *Subhî Tarihi* ile *İzî Tarihi*'nin baskıları hakkındaki uzun araştırma dikkati çekmektedir (CXX v.d.)

Eser sadece kapsadığı devri değil öncesinin de genel bir manzarasını aksettirmektedir. İmparatorluk siyaseti içinde devlet adamlarının önemli icraatı, eyaletlere ait bilgiler ortaya konulmuştur. Eserde devlet teşkilâtı, işleyişi varsa aksayan yönleri örnekleri ile anlatılmaktadır. Bu cümleden olarak, maliye teşkilâtı, ilmiye teşkilâtı ve askerî düzen her üç vak'antüvisin ilgi alanı olarak görülmektedir. Eser Anadolu ve Rumeli'deki yerleşim yerlerinin sosyo-ekonomik durumu hakkında yararlı bilgiler ihtiva etmektedir. Patrona isyanını takibeden günlerde gerçekleşen tayin ve aziller o günlerin endişeli havasını gözler önüne sermektedir. Kezâ taşradaki şekavet haberleri de eserde yer almaktadır.

Subhî Tarihi Avrupa ülkeleri ile kurulan ilişkilerle de dikkati çekmektedir. Meselâ İran, Avusturya, Rusya, Fransa, İsveç, İngiltere, Prusya, Hollanda, Lehistan ve İtalya devletlerinin İstanbul'daki elçilerinin Osmanlı makamları ile olan ilişkileri eserde anlatılmaktadır. Elçilerin gelişinde ve huzura kabul edilmesinde yapılan törenler, görüşmeler, anlaşmalar, ziyafetler ve hediye takdimi veya savaş safahatı eserde ayrıntılarıyla yer almaktadır. Özellikle Subhî katip ve vak'antüvis olarak Osmanlı Avusturya-Rus Savaşı'nın pek çok cephesine katıldığından, bu bölümdeki olaylar müellifin gözlemleri ve destansı anlatımı sayesinde ayrıca dikkat çekmektedir. Nitekim bu devirde Avrupa devletleri ile artan münasebetler dolayısıyla imparatorluk merkezi olarak İstanbul'un da büyük bir önem kazandığı anlaşılıyor.

Diğer taraftan İstanbul'u ilgilendiren sosyal olaylar, yangınlar, hırsızlıklar, diğer asâyiş olayları, depremler, gökyüzü olayları, Anadolu'da kıtlık ve kuraklıklar hakkında bilgiler eserde anlatılmaktadır. Donanma ihracı, Surre ihracı, para ayarı gibi olaylar da eserde bulunmaktadır. *Subhî Tarihi*'nde askerî konular geniş yer alır. Meselâ asker sayısı, silah durumu, tımar, mâlikâne, mukata'a, zeâmet ve cizye kayıtlarına dair bilgiler ile Tersâne ve Tophâne hakkındaki bilgiler de mevcut konular arasındadır. Vefat eden üst düzey devlet erkânı ile umerânın ve ulemânın biyografileri eserin önemini artırmaktadır.

Eser XVIII. yüzyılın ağır ve edebî Osmanlıcası ile kaleme alınmıştır. Eserin dil ve üslûbunun güzelliği ve sağlamlığı hakkında müelliflerin ittifak halinde oldukları anlaşılıyor. Lâle devrinde büyük şairler ve münşilerin yetmişmiş olması bürokrasi ve diplomasiyi de etkilemiştir. Bu etki hiç şüphesiz vak'antüvis seçimini de yönlendirmiştir. Bu yüzden eserde deyiş, söz ve kıssalarla ayet, hadis ve dua cümleleri bulunmaktadır. Bundan başka kelâm-ı kibar ve darb-ı meseller yeri geldikçe zikredilmiştir.

Subhî Tarihi'nin yeniden yayınlanması büyük bir kazançtır. Eserin bir bilgi hazinesi olduğu bu yayın ile ortaya çıkmıştır ki sadece analitik dizinine bakmak bile bu konuda yeterli fikir verecektir. Osmanlı tarihi araştırmacıları için artık kolayca ulaşabilecekleri bir Sâmi, Şâkir, *Subhî Tarihi* mevcuttur. Metni eski harfleri ile karşılaştırmak isteyenler için basmalardan derlenen tam bir nüsha ve yazmalardan alınan örnekler CD olarak bu çalışma ile ayrıca sunulmuştur. Eser hacmi ve konu bolluğu ile farklı bilim dallarına da kaynak olabilecek niteliktedir.

MÜCTEBA İLGÜREL